

GELSKOV

I ADOLF VON HOLSTENS TID 1667—1694

Af J. Pilegaard

Godsets Køb og Forbedring.

Da Jørgen Kaas til Gelskov døde barnløs 1619, gik Gelskov ud af Slægten Kaas's Besiddelse og ind i en meget urolig Periode med hyppige Ejerskifter og mange Retstrætter. I Løbet af mindre end 50 Aar skiftede den Ejer mere end 10 Gange. Krigen med Sverrig 1643—45 havde forarmet Landet som Helhed og ført med sig, at mange Bøndergaardne stod øde, ogsaa paa Gelskov Gods. Men især Krigen 1657—60 og dens Følger havde bidraget til at forringe Gaard og Gods, saa der skulde en dygtig og handlekraftig Ejer til for at bringe det hele paa Fode igen. Efter Kaj Lykkes Fald blev Gaarden 1662 udlagt til en af hans Kreditorer, Storkøbmanden Peter Hansen i Hamborg, der snart efter solgte den til Kaj Lykkes tidligere Foged Peter Børtning, som fik Skøde paa den 1665. Disse to har sikkert mindre tænkt paa at ophjælpe Gaarden end paa at faa den mest mulige Fordel af den i den korte Tid, de ejede den. Gennem Tingbøgerne faar vi et Indtryk af, hvor haardt der var gaaet frem. Først de svenske Krigsfolk og Brandskatningen af Godset. Senere vore egne Krigsfolk, der var endnu værre end Fjendens, og af hvem Gelskov Gaard blev meget ilde medhandlet. Dertil kom i 1661 Misvækst paa Kornet hos alle Gelskovs Bønder. 1662 er to Gaarde i Hillerslev øde foruden nogle Huse i Sallinge, og i en Jordebog over Gelskov 1661—62 er der ved Hillerslev, der paa et Par Gaarde nær hørte under Gelskov, skrevet: denne By ganske forarmet. Samme Aar (1662) maa de fleste af Gelskovs Bønder pantsætte alt, hvad de ejer, til Peter Børtning, der inddriver sine Fordringer ved hyppige Stævninger til Herredstinget baade før og efter, at han har solgt Gelskov. Det

maa derfor antages, at Gelskov har været i en meget daarlig Forfatning, da Peter Børtning 1667 solgte den til Adolf Hans von Holsten. Med denne højtbegavede og dygtige Mand begynder nu en ny Tid for Gelskov, der er præget af den nye Ejers Vilje og Evne til at bringe Gaard og Gods paa Fode igen.

Skødet er dateret 1. Maj 1667.¹ Foruden Gelskov Gaard „samt Hestehaven og Gelskavs Oure med de tvende Afbygders Grund, . . . med Skoven paa forskrevne Steder, som nu eragtes for tre Hundrede Svins Olden, desligeste Gelskavs Mølle . . . tilsammen takseret for tresindstyve og ni Tønder Hartkorn,“ omfatter Skødet hele Hillerslev By undtagen 2 Gaarde og 1 Hus, eller ialt 12 Gaarde, 1 Hus med Jord og 2 Gadehuse, i Sallinge 1 Gaard og 3 Gadehuse, i Nybølle 2 Gaarde, i Højrup 2 Gaarde, i Heden 1 Gaard, Lydinggaard, i Nybo 3 Gaarde, i Nybygt 1 Gaard, i Haagerup 1 Gaard, i Espe 1 Gaard, i Ollerup 1 Gaard, Harrendrup Mølle, i Mourup 1 Gaard, i Vejlbj 1 Gaard. Der findes ingen Angivelse af Bøndergodsets samlede Hartkorn, men af en Jordebog fra før 29. Februar 1668, der er indført i Begyndelsen af den saakaldte Gelskovbog, viser en Sammentælling af de enkelte Gaardes Hartkorn, at der maa have været ca. halvtredje Hundrede Tønder. Heller ikke Prisen er opgivet.

Handelen maa imidlertid være gaaet i Orden noget tidligere, da Holsten 24. Marts 1667 i Betaling til Peter Børtning udsteder en Obligation paa 10.000 Rdr., saaledes at han til disse 10.000 Rdr.s Afbetaling afstaar og transporterer 10.000 Rdr. af en Obligation, som den 26. August 1664 er givet ham af de fyrstelige Herrer og Brødre af Nordborg paa 12.000 Rdr., med Forsikring i det Hirschsprungske Gods paa Als. Heraf kunde det maaske se ud, som Prisen for Gelskov har været 10.000 Rdr., men det er dog ikke sikkert, da Holsten godt kan have betalt mere, end denne Obligation lyder paa. 1. Januar 1669 har Peter Børtning transporteret Holstens Obligation til Preben von Ahnen til Fosnæs i Norge, af hvem Peter Børtning havde købt Fossum Jærnværk. Da det viser sig, at von Ahnen ikke kan faa det pantsatte Hirschsprungske Gods som brugeligt Pant, som det var lovet

ham, indtil han fik Pengene udbetalt, søger han Holsten til enten at skaffe ham Godset at nyde „i Possession“ eller de 10.000 Rdr. Sagen bliver paadømt ved Salling Herredsting 15. April 1671, hvorefter Holsten skal enten forskaffe Preben von Ahnen det Hirschsprungske Gods som et brugeligt Pant eller udbetale ham Pengene. Holsten appellerer til Landstinget, der 16. Juni 1671 omstøder Herredstingsdommen. Men von Ahnen indbringer Sagen for Højesteret, der 15. August 1672 dømmer, „at Herredsfogdens Dom bør ved Magt at blive, og Landsdommers ikke at komme Præben von Ahn eller Peter Børtning til Hinder eller Præjuditz i nogen Maader.“ Holsten maa derefter i April 1673 udstede en Obligation til v. Ahnen paa 9000 Rdr. med Pant i Gelskov og underliggende Bøndergods.² Denne Obligation ses af Skøde- og Pantebogen at være annulleret 1681. Men Tilbagebetalingen maa være begyndt længe før, da Holsten allerede 11. Juni 1675 udsteder en ny Obligation til Diderich Fiuren til Vindingegaard paa 4000 Rdr. Species og 2000 Rdr. Kr. med Pant i Gelskov.³ I Pantebogen er tilskrevet: Anno 1678 den 7. Maj er dette Pantebrev af velb. Adam Hans von Holsteen indløst og kasseret.

Det varer ikke længe, før Holsten begynder at indføre *Forbedringer og Forandringer paa Godset*. Vi er i Stand til for en stor Del at følge disse, ligesom det daglige Arbejde paa Gelskov og mange andre Forhold gennem den saakaldte *Gelskovbog*,⁴ der er omtalt i Fynske Aarbøger 1940, S. 248 ff.

Af Hillerslev Bys 14 Gaarde hørte efter den Jordebog, der fulgte med Skødet 1667, de 12 til Gelskov, desuden 1 Hus med Jord paa knap 1 Td. Hartkorn. I den Jordebog over Gelskavs Tilliggende, der er indført i Begyndelsen af Gelskovbogen, findes derimod 13 Gaarde. Det kan vel antages, at det er Huset med Jord, der har faaet tillagt noget mere Hartkorn og er blevet en Gaard, da dette Hus med Jord ikke findes i Gelskovbogens Jordebog.

Vilde det nu ikke være hensigtsmæssigt at erhverve Resten af Hillerslev By? At Holsten har haft noget saadant i Tanke, synes at fremgaa af nogle Beregninger over den samlede Landgilde af Hillerslev

Bys nu 15 Gaarde, der findes indført i Gelskovbogen lige efter dennes Jordebog. Her er „die gantze landtgilde von den 15 höffen in hillerslöff“ angivet for hver enkelt Slags, dernæst er det hele delt med 15, og det udkomne anført som det, der paahviler hver enkelt Gaard. Det kunde nok tyde paa, at Holsten har ønsket at komme i Besiddelse af hele Hillerslev By for derefter at gøre Gaardene lige i Hartkorn og Landgilde. Vi ser da ogsaa, at han 20. Juli 1670 fra Brahetrolleborg erhverver ved Mageskifte 1 Gaard og 1 Gadehus i Hillerslev,⁵ men den sidste Gaard, der hørte under Brobygaard, naar han aldrig at faa, den køber først hans Søn og Efterfølger i Besiddelsen af Gelskov i 1701.⁶

Ved at sammenligne Landgildeangivelserne i Skødet og i Jordebogen i Begyndelsen af Gelskovbogen, ses det, at den samlede Landgilde nærmest er forblevet uforandret. Den er vel blevet betydeligt forhøjet ved en enkelt Gaard, til Gengæld betydeligt nedsat ved en anden, og ved andre er der sket mindre Forandringer. Men som Helhed maa den nærmest siges at være den samme. Ser vi derimod paa en Angivelse 6 à 7 Aar senere, fra 1674,⁷ er der en Forhøjelse af Kornafgiften for Hillerslev Bys Vedkommende paa ca. 7 Tdr. Byg og 10 Tdr. Havre, eller noget over 1 Tønde i Gennemsnit for hver Gaard, eller hvis Havren omsættes til Byg, ca. 1 Td. Byg for hver Gaard.

Som de fleste Godsejere er Holsten optaget af at faa *Godset afrundet*, at faa solgt det fjernest liggende Bøndergods og i Stedet købe noget nærmere ved, der laa mere bekvemt for Hovedgaarden. Af de to Gaarde, han havde i Højrup, ejede han af den ene Gaard kun de $\frac{2}{3}$. 1668 køber han det manglende, saaledes at de nu begge, da de er af lige Hartkorn, svarer samme Landgilde til ham.¹ og ⁸ 1670 køber han 1 Gaard i Sallinge og sælger samtidig Gaarden i Vejlby.⁹ Samme Aar mageskifter han med Brahetrolleborg og faar 1 stor Gaard i Sallinge og 1 Gadehus, 1 stor Gaard i Hillerslev og 1 Gadehus, hvorefter imod Brahetrolleborg faar 1 Gaard i Nybygt og 3 Gaarde i Nybo.¹ og ⁶ 1672 køber han en Part af 1 Bol i Nybølle.¹ og ¹⁰ 1672 faar han i Fæste

Kongens Anpart Korntiende af Espe Sogn.¹ 1678 køber han en Andel i 1 Gaard i Nybølle.¹ og ¹¹ Og 1679 køber han 1 Gaard i Nørre Broby ¹² og 1 Gaard i Vantinge.¹ og ¹³

Efter Enevældens Indførelse bortfaldt Adelen *Skattefrihed*. Men ved Forordningen af 16. December 1682 tilstodes der Adelen Frihed for Hovedgaardsjord, der hørte til komplette Sædegaarde, d. v. s. Gaarde, hvor en adelig Familie før 1660 havde haft Bopæl og med mindst 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods indenfor 2 Miles Afstand fra Hovedgaarden. Af Gelskovbogen (S. 370) ses det, at der 1680 hørte ca. halvtredje Hundrede Tdr. Hartkorn Bøndergods til Gelskov, liggende indenfor 2 Miles Afstand. Det var derfor ikke nødvendigt at indkøbe mere for at opnaa Skattefriheden. Alligevel erhverves der en Del mere endnu. 1682 faar Holsten Skøde paa jus patronatus til Vantinge Kirke,¹ og samme Aar køber han 5 Gaarde og 2 Huse i Findinge,¹⁴ hvorimod han i Januar 1683 sælger Harrendrup Mølle,¹⁵ 1685 Gaarden i Ollerup, og vist ved samme Tid Gaarden i Mourup.¹⁶ Dermed ophører Holstens Indkøb af Bøndergods til Gelskov. Han fik vel ogsaa andet at tænke paa i de følgende Aar, da han 1684 overtog Langesø.

Men paa anden Maade har han tidligere gennemført en Afrunding af Hovedgaardsjorden. 27. Maj 1670 *mageskifter* han med Hillerslev By, hvorved Gelskov faar alt, hvad Hillersleverne har i „Søndermark“, eller som det hedder andetsteds „deres Land for Hestehaven“, „hvad de har mellem Egelund og Hestehaven“, i alt beregnet til 24 Tdr. Rugland. Som Vederlag faar Hillerslev Bymænd Udlæg i Egelund, Kirkemark, Brømark og ved Grønnehøj, d. v. s. Jorderne til den øde Gaard Stæregaard, der laa vestligst i Byen, ca. 14 Tdr. Rugland, der herved bliver fordelt paa de andre Gaarde, og i en Del af de Agre, Holsten havde liggende mellem Bøndernes øvrige Agre i de forskellige Bymarker, ca. 12 Tdr. Rugland.¹⁷ Taksationen af Jorderne begynder først i September 1670, og Ombytningen mellem Gelskov og de enkelte Gaarde varer fra Slutningen af 1671 til Begyndelsen af 1674. Derefter bliver Mageskiftet tinglæst 6. November 1675. I Ting-

bogen findes herom følgende: „Fremstod Jens Hansen og Niels Rasmussen paa egne og samtlige Bymænds Vegne og foregav, at den gode Mand deres Husbond velb.: Adolff Hanss von Holsten har bekommet af deres Gaardes tilliggende Pløjeland og Engbund udi Wesselundz Mark (d. v. s. Bromarken), nemlig paa Mersch og udi Eggelunds Krog, saavidt som nu paa samme Aasteder findes afpælet, hvor imod hans Velbaarenhed har dem til Vederlag udlagt og fornøjet med andet lige saa godt Pløjeland og Engbund igen af Gelskops Hovedgaards Grund, som paa Hillersleff Mark var beliggende. Og som Eggelund dem udi samme Mageskifte blev udlagt, da har deres velb. Husbond udi samme Eggelund, saa vidt som dem udi omrørte Mageskifte udlagt er, sig alene selv forbeholden baade Over- og Underskov, som der befindes, mens Græsbed, Pløjeland og Engbund har forskrevne Mænd til deres Gaarde at nyde og bruge for et ret Tilliggende, saa vel og hvis (d. v. s. hvad) Underskov, som i Eggelund deres Gaarde af Arilds Tid fulgt og underligget har her efter som tilforn uforanderlig at beholde.“ Alle Bymændene stævnes til paa Tinget 14 Dage efter at svare paa Spørgsmaalet, om de ikke havde faaet fuldt Vederlag „for alt hvis Pløjeland og Engbund, som . . . von Holst . . . har med dem mageskiftet udi Nymark, Eggelunds Krog og paa Mersch.“ De fremstod en efter anden og erklærede at have faaet fuldt Vederlag.¹⁸

Det maa have været et ikke helt lille Areal, der herved blev lagt ind til Gelskops øvrige Jorder. 24 Tdr. Rugland vil sige saa meget som kan besaas med 24 Tdr. Rug. Naar der desuden maa regnes med, at her imellem har ligget en Del Jorder med Smaakrat, Vandhuller, Kær og Engstykker — af Synsforretningen ses, at der har været Høbund til 15 Læs Hø — og at Holsten ogsaa her mellem Hillerslev Bys Agre selv har haft en Del Agre, som ikke er medregnet i det, der blev ham udlagt, da han i Forvejen havde dem, ses det, at det bliver et ret betydeligt Areal. Da det ligger mellem Eggelund og Hestehaven, og det i det ene Tingsvidne siges at ligge „paa Mersch og udi Eggelund Krog“, medens det andet Tingsvidne har „udi Nymark, Egge-

lunds Krog og paa Mersch“, kan der ikke være nogen Tvivl om, hvor det maa søges. Gelskov har en Mark mod Sydøst paa begge Sider af Landevejen ind mod Hillerslev Grund, som kaldes Mæskeleykken. Det er det gamle Stednavn „Meschen“, der her er bevaret som Navn paa den Jord, der for mere end halvtredje Hundrede Aar siden blev lagt til Gelskov Hovedgaarders Jorder. I Nyborg Amts Matrikel 1688 staar der ved Gelskov: „Nymarken bruges til bemeldte Gelskov Hovedgaard, hvoraf svares som andet Bøndergods.“ Da Nymarken er indtaget Bøndergods, hører den ikke under Hovedgaardens Takst og maa derfor beskattes anderledes. Den er i Matriklen 1688 sat til 8 Tdr. 1 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb. Hartkorn, medens der i den Gelskovs Matrikel fra 1688, der er indført i Gelskovbogen,¹⁹ findes anført 8 Tdr. 1 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn „Jord, som er lagt under Hovedgaard af Hillerslev“.

Et Hundrede Aar senere foregaar der et noget lignende Magelæg, idet Gelskov 1780 mageskifter med Sallinge By og faar af Sallinge Bys Grund det meste af, hvad der nu hører til Gelskovs Gellerodsmark. Som Vederlag faar Sallinge By nogle Jorder hørende til Vantinge Kirke, som Gelskov ejede. Det er den nuværende Gaard Skregeskovs Jorder.

Gelskovs Tilliggende af Bøndergods er 1687 beregnet til 265 Tdr. 1 Fdkr. 2 Alb.²⁰ Men nu kommer *den ny Matrikel 1688* og nedsætter, imod Beregningen, den samlede Hartkornsmængde for Landet. Medens Gelskovs Hovedgaarders privilegerede Hartkorn gaar ned fra 69 Tdr. til 47-5-3-2, gaar Bøndergodsets ned til 186 Tdr. 2 Skp.,²¹ hvorved den tidligere Skattefrihed gaar tabt. Dog tilstaas der, for at komplette saadanne Gaarde, ved Kammerkollegieordre af 29. Juni 1688 3 Aars Frihed fra 1. Juli 1688 at regne.²² Inden de 3 Aar er tilende, ansøger Holsten om yderligere 3 Aars Frihed baade for Gelskov og Langesø, der tilsammen nu kun har 360 Tdr. Hartkorn Bøndergods, med den Begrundelse at heraf er de 60 Tdr. øde, og dog har han til Dato betalt alle kongelige Skatter af dem.²³ Kongen bevilger ham 3 Aars Frihed fra 1. Juli 1691 til 1. Juli 1694.

Efter at Holsten er død i Januar 1694, ansøger hans Enke, Fru Ida Rathlau i Juli samme Aar fra Langesø Kongen om Tilladelse til at maatte sælge Gelskov, da der fandtes større Gæld efter hendes afdøde Mand, end hun havde formodet, og Kreditorerne ikke vilde vise Taalmodighed, men mulig søge deres Betaling ved Indførsel eller paa anden Maade til største Ruin og Skade for hende og hendes Børn.²⁴ Det drejer sig her hovedsagelig om en Obligation paa 8000 Rdr., som Holsten har udstedt 1688, med Pant i Gelskov og Bøndergods,²⁵ men desuden er der i Løbet af 1680erne og Begyndelsen af 1690erne indkøbt en Del Gaarde til Langesø med Pant i disse Gaarde, og endelig er ogsaa en Del af Langesøs øvrige Tilliggende blevet pantsat. Paa Kongens Befaling afgiver Stiftamtmanden i Odense sin Erklæring om Godsets Tilstand og tilraader, at Salget tillades, da der findes en „kiøb Mand“, som vil købe Gaarden, og da der ingen rede Penge er i Boet til at fornøje Kreditorerne med.²⁴ Kongen giver derpaa 4. September 1694 sin Tilladelse til, at Gelskov maa sælges.²⁶

Saa vidt kom det dog ikke. Fru Ide Rathlau maa have fundet andre Udveje til at tilfredsstille Kreditorerne. Obligationen paa de 8000 Rdr. er i hvert Fald slettet af Pantebogen 27. Februar 1696. Hvormeget der har været tilbagebetalt i Holstens Tid, kan ikke ses. Et Par Dage før Jul samme Aar ansøger hun Kongen om at maatte faa yderligere 3 Aars Skattefrihed til Komplettering af Bøndergodset. Kongen bevilger 12. Januar 1695, at hun af de Kontributioner, hun skal svare af Langesø og Gelskov, maa for hver kortes og godtgøres 50 Rdr., ialt 100 Rdr.²⁷ Senere paa Aaret faar hun Skøde paa 2½ Gaard i Vantinge og Dals Mølle.²⁸ Om dette Køb hedder det i Nyborg Amts Kontributionsregnskab: disse trende Steder tillige med Dals Mølle har velb. Fru Ide Rathlou til Gielscho sig tilforhandlet af Jomfru Karen Brahe paa Hvedholm, og Købet derom er sluttet den 12. Marts 1695, og Skødets Dato er af den 24. Marts og er læst paa Fyenboe Landsting d. 3. April 1695.²⁹ Gelskovs Bøndergods er nu paa 202 Tdr. Hartkorn, og Kompletteringen er hermed tilendebragt.

Man kunde maaske af det foregaaende faa det Indtryk, at Holsten efterlod sine Godser i en mindre god Forfatning. Det er dog vist ikke Tilfældet. Naar man husker paa, at Gelskov og Bøndergods var meget medtaget ved Overtagelsen, og det hele skulde ophjælpes igen, hvad der lykkedes for Holsten, saaledes at Hovedgaarden blev meget forbedret baade paa Bygninger og i Jordens Drift, og at Bønderne blev ved Magt igen, hvilket ikke skete uden Eftergivelse af mange Restancer, og naar dertil kom de meget høje Skatter, der var særlig tyngende under den skaanske Krig 1675—79 og de følgende Aar, i 1684 Overtagelsen af Langesø, der næppe har været i videre god Stand, Misvækst paa Bøndernes Marker og adskillige andre Besværligheder, kan det maaske ikke undre, at det kunde knibe med at skaffe rede Penge til Tilbagebetalingen af de Laan, det havde været nødvendigt at optage. Men Godset har været i saa god Drift, at Tilstanden vist maa siges at have været ret god, da Fru Ide Rathlau 1699 den 1. Februar gav sin Søn Vulf Sigfred von Holsten Skøde paa Gelskov og underliggende Bøndergods.³⁰

Fæstegodset.

I Gelskovbogen er indført Fæstebreve fra hele Perioden,³¹ der viser et *Fæsteforhold* med hyppige Fæsterskifter. Kun ved en lille Del af dem er Indfæstningen angivet og viser sig at have været meget lille. Hvad kan Grunden have været hertil? Maaske Gaardenes slette Tilstand. Men baade ved Begyndelsen og Slutningen af Holstens Tid finder vi den lave Indfæstning. Saaledes skal en Gaard i Nybygt paa 15½ Td. Hartkorn 1669 give 4 Tdr. Havre i Indfæstning, ca. 15 Kr. i vor Tids Penge. 1684 skal en Gaard i Nybølle og en Gaard i Findinge hver give 2 Rdr., og 1685 en Gaard i Hillerslev ligeledes 2 Rdr. Grunden maa maaske lige saa meget søges deri, at den nye Fæster skulde hjælpes i Gang og derfor ikke straks udsættes for altfor stor Tynge. Om Indfæstningen var lidt større eller lidt mindre, havde heller ikke saa meget at betyde, langt vigtigere var det, at Bønderne blev i Stand til at svare den aarlige Landgilde, der var en af de væ-

sentligste Indtægtskilder for Godset. Ogsaa paa anden Maade gaves der Lettelser i Begyndelsen f. Eks. ved Fritagelse for Landgilde 1 eller 2 Aar. I et Tilfælde fra Espe 1684, hvor den forrige Fæster havde forladt Gaarden, som derfor vel har været i en meget slet Tilstand, gaves der Frihed for Landgilden de 3 første Aar. Og en Gaard i Nybølle, der blev fæstet 3. Juli 1681, fik Fritagelse for Hoveri til Allehelgens Dag, for Halvdelen af Skatter fra Mikkelsdag til Paaske 1682, for Landgilde til 1682, desuden gaves der Tømmer og Halm til Reparationer.

Naar der var gaaet nogle Aar, holdt Holsten *Afregning* med sine Bønder. Gelskovbogen har flere Steder ret fyldige Restancefortegnelser, der viser, hvad hver enkelt er blevet skyldig, hvis han ikke har naaet at klarere. Det er ikke alene Landgilden, der skyldes, men ogsaa for Heste, Køer, Korn og andet, som Bønderne enten har købt eller laant af Herskabet. I flere Tilfælde er Restancebeløbet blevet ret betydeligt, saa det vil være Fæsteren umuligt at betale det. Der sker da i de fleste af disse Tilfælde en Eftergivelse enten helt eller delvis eller paa visse Betingelser, der skal gøre det muligt for Fæsteren at kunne fortsætte og komme paa Fode igen. 1677 staar der ved Rasmus Rasmussen i Højrup: og derpaa har jeg Ao 77 den 5. Marts eftergivet ham al hans Landgilde for 3 Aar, kun skal han alene aarlig give mig 1 Lam, 2 Gæs, 4 Høns og 1 Ørte Rug eller Byg til Hr. Hans.³² 1682 ved Jørgen Hansen i Bjerregaard i Sallinge: den 14. Aug: 82 har jeg eftergivet ham alle gamle Restancer indtil dette Aar, saa længe han bliver paa min Stavn og herefter altid betaler rettelig.³³ 1685 beløber Restancerne for Anders Bertelsen i Hillerslev sig til 244 Rdr. 1 Mk. 12 Sk., uden at der dog findes noget om Eftergivelse.³⁴ Ligeledes resterer Hans Olsen i Hillerslev samme Aar med 329 Rdr. 1 Mk. 2 Sk., men blev dog ved Gaarden til sin Død 1694.³⁵ Rasmus Rasmussen i Højrup, der 1685 staar for en Restance paa 354 Rdr. 2 Mk. 9 Sk., faar nogen Eftergivelse: for Landgilde vil jeg kun regne med 10 Aar og hvert Aar ikke mere end Halvdelen, bliver hvert Aar 10 Rdr.³⁶ Og Claus i Højrup, der samtidig staar for 204

Rdr. 1 Mk. 8 Skl., skal kun betale for Landgilden de sidste 8 Aar og kun med Halvdelen.³⁷ I et enkelt Tilfælde bliver en Fæster udvist af Gaarden. Det er Rasmus Thomsen i Sallinge, der refterer med 353 Rdr. 1 Mk. 10 Sk. Efter Opgørelsen af Regnskabet skriver Holsten: „Ao 85 d 20 July hab ich Ihm ausz den hofte verwiesen laut domb“, men efter en Fortegnelse over, hvad Herredsfogden har tilvurderet ham, tilføjer han: „hansz kon hafuer jeg verehret 4 dyner 4 lagen 3 Siebötter 2 Raaschinde 1 Rock 1 Sort troye 1 Rasch schiortte 1 graut dito 2 korz blaegarn 4 Mk. hampegarn tilsammen 5 dlr 4 Sk.“³⁸

Gaar man nu til *Tingbøgerne*, viser det sig, at Sagen ikke altid er bragt i Orden uden Rettens Medvirken. Men hvorledes det er gaaet, efter at der er faldet Dom, og en Fæster er blevet dømt til at betale sin Restance, som han har maattet erkende at være skyldig, om Pengene saa blev inddrevet straks, eller der blev givet Udsættelse eller maaske delvis Eftergivelse, derom ser vi intet i *Tingbøgerne*, men Gelskovbogen synes at vise, at det vist ikke er gaaet saa strengt til.

1670 dømmes Gelskovs Bønder til Betaling efter en Restanceliste paa Korn, som de for 3 Aar siden har modtaget fra Borgmester Jørgen Pedersen i Faaborg paa Holstens Kredit, og som denne nu søges for, desuden skyldes Landgildesmør forfalden til St. Hansdag 1670.³⁹ Landgildesmørret var i det hele taget en vigtig Ydelse, let at sælge, og en ret stor Del af den aarlige Produktion, som det maaske kunde være besværligt nok at skaffe, hvis der skulde blive noget tilbage til Fæsterens eget Brug. 1674, 1675 og 1676 ser vi da ogsaa, at nogle af Gelskovs Bønder atter stævnes for Landgildesmør.⁴⁰ 1675 dømmes en Fæster i Hillerslev, der staar for ret store Restancer Landgilde og kongelige Skatter, men er undveget og bortrømt, til at besidde og bruge sin Gaard og svare sit Herskab.⁴¹ Rømning skete ikke saa sjældent. Det kunde maaske nok tyde paa, at det ikke altid var nogen misundelsesværdig Lod at besidde en Gaard. I *Tingbogen* finder vi i Sallinge igen en Fæster, der er bortrømt fra sin Gaard og har bortført alt, hvad der var i Gaarden. Han dømmes til at „indkomme“ i

sin Gaard igen.⁴² 1686 stævnes Rasmus Jensen i Hillerslev, der har fæstet sin endnu levende Faders Gaard, da Faderen paa Grund af Alderdom og Affældighed ikke længere kan staa for sin Gaard. Efter 3 Aars Forløb er han draget fra Gaarden og har begivet sig i Tjeneste hos Herskabet, „hvorfra han uden Forlov, Pas eller Afsked næst forleden Paaske af Tjenesten fravigte“.⁴³ Ogsaa en Husmand kunde finde paa at forlade sit Hus. Saaledes efterlyses 1678 „Jens Bildthugger, boende udi Salling, som for nogen Tid siden imod Husbondens og Fuldmægtigens Videnskab om Nattetider borttrømte med Hustru og Børn, Gods og Formue af det Hus udi Salling, som han paa velb: Hr: Hofraads (Stavn) for nogen Tid siden havde sted og fæst, og det uden nogen Opsigelse eller i ringeste Maader enten til kongelig Majestæts Skatter eller Husbondens har svaret, imidlertid han samme Hus beboet har“.⁴⁴ Ellers er det Restancerne alene, der stævnes for. Og ind imellem Holstens Stævninger kommer nogle Gange Stævninger fra Peter Børtning paa ret store Beløb. Sidste Gang han saaledes træffes i de endnu bevarede Tingbøger, er 1680, da han stævner nogle Bønder fra baade Gelskovs og Sandholts Godser under Protest fra disses Fuldmægtige.⁴⁵ Hvorledes Bønderne selv har set paa deres egen Tilstand, ses af en Sag fra 1679, hvor Holsten stævner samtlige Gelskovs underliggende Bønder i Salling Herred for resterende kongelige Kontributioner. En Del er udeblevne, men de andre, der er mødt, vedstaar Restancen, „mens formedelst disse haarde og besværlige Tidens Tilstand har det været dem umuligt sligt med videre, som de i andre Maader med resterer, at afstedkomme, bad og begærede, at Joen Sørensen (Fuldmægtigen) med dem vilde have Medlidenhed og Taalmodighed eller tage Betaling i hvis fattig Del, de ejede og havde, og dem saa dermed fra Gaarden forlove (d. v. s. give Orlov), eftersom de dem dog umuligt længere forestaa kan, at svare enten Kongen eller Husbonden til noget, førend Tiden sig anderledes for dem bedre vilde forandre“.⁴⁶ Det vil være forstaaeligt, om der i slige Tilfælde ikke blev faret for haardt frem, da en Fæster ellers let kunde fristes til at forlade sin

Gaard og denne komme til at staa øde hen, hvis der ikke kunde findes en ny Fæster, hvorved Godset vilde lide betydeligt Tab.

Hovedgaardens Drift.

Blandt den Mangfoldighed af Oplysninger, som Gelskovbogen indeholder, findes ogsaa en Del, der giver et nogenlunde Begreb om *Kornavlen* paa Gelskov. Vi ser deraf, naar Pløjningen til Sæden begynder Foraar og Efteraar, til hvilke Tider Saaningen finder Sted, og hvormeget der saas i de forskellige Marker. Det angives, naar Græsset om Sommeren bliver slaaget, og naar Høet bliver kørt ind. Om Høsten, naar Kornet bliver høstet og indkørt, og hvor mange Traver det beløber sig til. Det er dog ikke fra hele Perioden 1667—94, der findes saadanne Oplysninger, men kun fra de Aar, Holsten selv maa have drevet Gaarden, medens der intet findes fra de øvrige Aar, i hvilke den har været bortforpagtet.⁴⁷

Vintersæden blev i Almindelighed saaet i sidste Halvdel af Oktober og undertiden et godt Stykke ind i November Maaned. For 1669 findes Datoerne 11., 14., 15. Oktober, 8., 9., 10. 12., 15. November, 1675 15. Oktober og 5. November og 1681 22. Oktober, 16. og 22. November, men ellers er det almindelige sidste Halvdel af Oktober. Af Vaarsæden blev Havren saaet tidligst. Et enkelt Aar er der saaet en Del Havre 23., 27. og 28. Marts og Resten fra 11. til 26. April. Ellers er det almindelige fra lidt ind i April til nogle Dage ind i Maj Maaned. Byg og Blandkorn blev altid saaet i Maj, for det meste i første Uge og undertiden ogsaa lidt senere. Et enkelt Aar (1674) er det sidste af Havre, Byg og Blandkorn blevet saaet saa sent som 22. Maj.

Høsten af Kornet er i Almindelighed blevet paabegyndt i Begyndelsen af August og tilendebragt i Slutningen af samme Maaned. Først høstedes Rugen, derefter Havre og tilsidst Byg og Blandkorn. Et Aar, hvor Avlen var særlig god, er der høstet Rug 26. Juli, et andet Aar høstet Blandkorn saa sent som 2. September. Indkørslen har i Almindelighed været tilendebragt en Ugestid ind i September.

Et enkelt Aar er der dog indkørt Blandkorn 26. September. Men Optegnelserne herom er mindre fuldstændige.

Tiden for Saaning og Høst varierer saaledes ikke meget, og det vil være umuligt paa dette Grundlag at drage Slutninger om Avlens Forhold til tidlig og sen Saaning. Derimod kan det vel siges, at der paa Gelskov er blevet saet en Del tidligere, end det var almindeligt, og at Høsten derfor ogsaa er faldet tidligere.

For at faa en Oversigt over Udsæd og Avl, anføres nedenstaaende Tabeller paa Grundlag af Gelskovbogens mange Oplysninger, der maaske gør det muligt tilnærmelsesvis at se, hvor stort *Foldudbyttet* har været de forskellige Aar, selv om Høstudbyttet aldrig er opgivet i Tønder, men kun i Traver (og Læs).

Udsæd angivet i Tønder:

Anno	Rug	Byg	Blandkorn	Havre	Boghvede	Hvede	Ærter	Ialt
1668-69	21-4	14-7		49-0	9-3	0-4		95-2
1669-70	35-6 ¹ / ₂	12-0	12-0	17-5	4-0			81-7 ¹ / ₂
1670-71	27-2	5-0	22-0	46-0	2-0			102-2
1671-72	35-2 ¹ / ₂	11-5	6-0	66-5	10-4		0-5	130-5 ¹ / ₂
1672-73	27-0	17-0		32-4	2-2			78-6
1673-74	36-0	12-4	45-7*	47-1	4-4		1-0	147-0
1674-75	25-0	7-4	13-0	49-4	6-6		1-1	102-7
1675-76	46-4			63-0	14-0		0-7	124-3
1680-81	45-0}	3-0}	13-0}	59-0}	6-0}	1-4}		208-5
	15-0}	4-6}	11-0}	50-6}	1-1}			
1681-82	29-0}		14-0}	42-0}	6-4}			106-0
	13-0}							
1682-83	37-0}		10-0}	75-0}	8-4}		135-7	
	5-3}							
1683-84	47-0			69-1	4-1			120-2
1684-85	36-0	3-0	6-0	76-2				121-2
1685-86	56-0							

*) deraf er 13 Tønder saet paa Majmosegaard. 1680-83 angiver nederste Række Udsæden paa Majmosegaard.

Udbytte angivet i Traver (og Læs):

Anno	Læs Ho	Rug	Byg	Bland- korn	Havre	Bog- hvede	Tiende- korn	Hvede	Ialt Traver	Læs
1669		101-07	53-00		61-00	76-00		5-10	296-17	
1670		345-10	146-00	63-00	76-00	23 Læs			630-10	23
1671										
1672	259	593-00			211-00					
1673	365	411-10	352-10		273-00				1037-00	
1674	374	291-10	73-00	102-03	185-10				652-03	
1675	310	271-10	48-00	33-00	207-00				559-10	
1681	204	137-10	21-00	70-00	151-10				380-00	
1682	342	370-00		114-00	251-00	96 Læs	141-00	21-00	897-00	96
1683	423	515-00		60-00	475-00		175-00		1225-00	
1684										
1685	372	439-00	40-00	55-00	485-00		46-00		1065-00	

Det ses, at der er nogen Stigning i Udsædsmængden fra 1670erne til 1680erne, hvad maaske kan skyldes, at mere Land er blevet dyrket efter Rydning af Krat og Smaaskov, Afvanding af Kær og Mosestrækninger og lignende. Tilsvarende ses ogsaa en Stigning i Udbyttet, der forholdsvis er større end ved Udsæden. Især 1683 har Avlen været stor, deraf udgør Rugen næsten Halvparten. Holsten skriver: „den 26 July Rogken geschlagen in Tofftewith undt der Vhren 515 trage den 2 Augusti solchen rogken eingeführet vndt 8½ gulle in d. scheune damit gefült“ (høstet 515 Traver Rug og fyldt 8½ Gulve i Laden dermed). Naar der til den meget store Udsæd 1680—81 kun svarer et meget ringe Udbytte, skyldes det den Misvækst, der 1681 især gik ud over Rugmarkerne. For Hillerslev Sogns Vedkommende hedder det herom i Tingbogen,⁴⁸ at Synsmændene „d. 2. August næst afvigte var paa forskrevne Sognegrund, da først befandt de Hillersleff Bys Rugmark over alt saa misvækstlig, at ej den ½ Sæd igen kan bekommes. Item (∴ fremdeles) Vaarkornsmarken til samme Hillersleff By er /: Gud være lovet vel i Magt med Grøde og Vækst :/ uden paa nogle Steder er misvækstlig. Sallinge Rugmark til Sallinge By, der udi kan næppelig avles Rugsæden igen, ellers Vaarkornsmarken til samme By er med Sædens Vækst

temmelig god, uden nogle enkelte Steder er misvækstlig. Nybølle Bys Rugmark er saa vaag af Grøde og Vækst, saa ej Sæden igen kan bekommes uden paa nogle adskillige Steder var det noget lidet bedre. Vaarkornsmarken der til Byen kunde vi ej eragte andet end vel i Grøde og Vækst at være dette Aar uden paa nogle Steder. Høyruppe Rugmark saa meget misvækstlig at de næppelig kan naa og erlange deres halve Sæd igen. Vaarkornsmarken til samme By saa vaag af Vækst, at de ej kan faa deres Sæd igen, som de saaet har . . . Dernæst erfarede og eragtede de den der udi Sognet beliggende Giælschous Hovedgaards tilliggende Jord, Grund og Enemærke, hvilken forberørte Hovedgaards tilliggende Grund er af lige Misvækstlighed, saa som Sognegrundens er befunden synet og afsagt. Og overalt baade Sognets saa vel som bemeldte Hovedgaards tilliggende Græsbed saaledes denne Sommer af Solens Brynde og Hede bort forvisnet, at Kvæg og Bæster ej uden til Hungers Føde sig har kunnet ernæret, og til Højbjergnings Indavling ej uden halv imod forleden Aar kunde eragtes.“

For Vaarkornsædens Vedkommende er 1669, 1672, 1674 og 1675 heller ikke gode, maaske har der ogsaa i disse Aar været nogen Misvækst, men der findes intet derom i Tingbøgerne, som heller ikke er bevarede for 1672 og 1674. Foruden de almindelige Kornsorter har der ogsaa paa Gelskov været dyrket Hør, saaledes avledes 1675 72 Traver, og en ringe Del Hamp og Vikker, men det er saa lidt, at der næppe kan regnes dermed.

Skal man kunne udfinde Foldudbyttet, maa det først afgøres, hvormange Traver der skal regnes til 1 Tønde Korn. Nøjagtigt kan det ikke afgøres, da Neg kan være af meget forskellig Størrelse, og Kærnemængden i Neg af samme Størrelse ogsaa kan være meget forskellig efter Tid og Sted. Og hvor mange Neg hører der til en Trave? 20, 40 eller 60 Neg? Arent Berntsen, der levede ikke meget før Holstens Tid, regner 1 Trave for 20 Kærve à 3 Neg. Det kan Holsten ogsaa have regnet med eller maaske som nu paa Fyn med 40 Neg. Regnes der med et større Antal Neg til Traven, maa der

skulle et mindre Antal Traver til 1 Tønde Korn og omvendt. Men at der ikke har været regnet med mindre end 40 Neg, fremgaar af, at der bruges Betegnelsen Kærv, og at Traven deles i mere end 10 Kærve. I Gelskovbogen findes et Tærskningsresultat fra 1684, der viser, at af 102 Traver Rug er der udtærsket 28½ Td., og af 68 Traver 20 Tdr., det giver ca. 3½ Trave til 1 Td. Korn.⁴⁹ Men kan man regne med, at det er det normale, og er der ikke gaaet færre Traver af Vaarsæd paa 1 Td. Korn? Spørgsmaalet er vel ikke til at besvare, men i nedenstaaende Tabel vises, hvilket Foldudbytte Rugen har givet, naar der regnes med 3½, 3 og 2 Traver til 1 Td. Korn.*)

Anno	Udsæd	Avl	3½ Traver til 1 Td.	3 Traver til 1 Td.	2 Traver til 1 Td.
1668-69	21-4	101-07	1.35	1.6	2.35
1669-70	35-6½	345-10	2.74	3.21	4.81
1671-72	35-2½	593-00	4.84	5.65	8.47
1672-73	27-0	411-10	4.35	5.07	7.61
1673-74	36-0	291-10	2.31	2.69	4.04
1674-75	25-0	271-10	3.097	3.61	5.42
1680-81	60-0	137-00	Misvækst		
1681-82	44-0	370-00	2.47	2.80	4.20
1682-83	42-0	515-00	3.51	4.09	6.13
1684-85	36-0	439-00	3.48	4.06	6.097
Gennemsnit			3.17	3.64	5.23

Det vil ses, at Udbyttet er lovlig ringe med 3½ og 3 Traver til Tønden, men med 2 Traver bliver det noget ud over det almindelige for denne Tid.

Paa samme Maade bliver for Vaarsæden Gennemsnittet for

Byg 2.64, 3.09 og 4.63 Fold.

Blandkorn 1.61, 1.89 og 2.83 Fold.

Havre 1.30, 1.55 og 2.32 Fold.

*) I „Fortid og Nutid“ XIII. 30 ansættes det almindelige Foldudbytte et Hundrede Aar senere til Rug 4.1, Byg 5.2, Havre 4.5, og S. 27 siges det, at „oftest takseredes de 3 Hovedkornsorter til 4 à 5 Skp. af Traven, men 5 Skp. af Rug, 5-6 af Byg og 6-8 af Havre forekommer ofte“.

Det ser ikke ud af ret meget. Men her maa saa ikke glemmes, at Aarene 1669, 1672, 1674 og 1675 ikke var gode, og ses der bort fra disse 4 Aar, bliver Gennemsnittet adskilligt højere.

Hvorledes foregik nu *Jordens Dyrkning og Gaardens Arbejde* i det hele? Der skulde dog en betydelig Arbejdskraft til hele Aaret rundt. Naar vi ser paa Fortegnelsen over Gaardens Folk og Fæ, der findes i Gelskovbogen til Brug for Skattemandtallerne, og i selve Skattemandtallerne, viser det sig, at der har været meget faa Mandspersoner paa Gaarden. Foruden Holsten selv og til Tider en Forpagter har der sædvanligt været 3, 4 eller 5 andre, f. Eks. 1677: 1 Lærer, 1 Kusk, 1 Ladefoged, 1 Staldknægt og 1 Røgter. Og af Heste har der kun været nogle faa Stykker. Der opgives til forskellige Tider 2, 3, 4 eller 5 og undertiden tillige nogle Hopper. Det fremgaar heraf, at Arbejdskraften til Gaardens daglige Drift maa være kommen andensteds fra, og at det maa have været Godsets Fæstere, og af dem igen de nærmest boende, der har udført det egentlige Arbejde paa Mark, i Lo og Lade.

Af Gelskovbogen ses det endvidere, at Gaardens Marker til Pløjning har været afdelt i *Ørtug eller Pund Jord*. En Ørtug eller et Pund Jord vil sige saa stort et Stykke Land, som kan besaas med en Ørtug eller et Pund Korn, og paa 1 Ørtug gaar 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg og 20 Skp. Havre, paa 1 Pund det dobbelte. Saaledes er 1672 Toftved afdelt i 7 Ørtug Bygland. Knud og Hans Petersen i Hillerslev skal pløje den første Ørtug med hver 6 Skp., Jens Mayman og Jørgen Hansen den næste, den 3. besørger „Mein Pflugh“ alene, den 4. Jørgen Mortensen, Mads Linde og Mads Nielsen o. s. v. Paa samme Maade bliver alle de andre Marker afdelt, og „Mein Pflugh“ eller „Ich“ har sin Part at pløje, der i Reglen beløber sig til det dobbelte eller omtrent det dobbelte af, hvad en enkelt Gaards Plov har.⁵⁰ Det ses af denne Inddeling, at der til Gelskov har været omtrent 70 Pund Rugland eller ca. 170 Tdr.*) Naar „min Plov“

*) Det var dog kun 2 Tredjedele, der dyrkedes aarligt, svarende til Tabellens aarlige Udsædsmængde.

har haft sin Del at pløje tilfælles med Bønderne, skyldes det vel, at Gelskov imellem Bøndernes Agre har haft Jord liggende, der tidligere har hørt til Bøndergaarde, og derfor ikke nu, selv om den blev dyrket af Gelskov, hørte under Gaardens Takst eller var privilegeret Jord, ligesom den indtagne Jord heller ikke var privilegeret, idet det maa have været saaledes, at det var Bondejorden eller den uprivilegerede Jord, som det paahvilede at udføre Pløjningen af Hovedgaardens Jorder. Paa samme Maade har det da været med det øvrige Arbejde hele Aaret rundt. Det var Bondejordens Brugere, der udførte det.

Medens der kun holdtes ganske faa Heste paa Gelskov, hvoriblandt 1681 en „Schiespferd“, en Skydehest til Brug for Jægere, en „Kinderpferd“ og en „Lay Vogts Pferde“, der viser, at de var bestemt til andet end Arbejdsbrug, var *Besætningen af Kvæg, Faar og Svin* ikke helt ringe. 1674 skriver Holsten: „gehabt 150 Stk Vieh worunter 22 Pferde welche für 33 Stk Vich gerechnet dazu Futter auf iedes 7½ tragen Stroh vndt 2½ fud hew (Læs Hø) vndt Futter genugh bisz Meytag“, og noget foran har han noteret, at han til Dato (4. Marts) har faaet 48 Kalve.⁵¹ 1678 er der efter Kop- og Kvægskatsmandtallerne 70 Køer, 9 Kalve, 50 Faar og Lam og 12 Svin, men 1682 51 Køer, 18 Ungnød, 27 Kalve, 70 Faar og 32 Svin. Samme Aar har han 1. Maj drevet paa Græs i Engen 62 Køer, 2 Tyre, 1 graa Okse, 15 Aarskalve og 5 toaarige, og ved Allehelgenstid har han beholdt 65 Køer, 2 Tyre, 73 Faar og 27 Galtsvin.¹² 1684 har han drevet ikke mindre end 80 Køer paa Græs paa Gelskov, og nogle Aar før i 1681 91 Køer, men de følgende Aar bliver der færre, hvad maaske skyldes, at en Del er kommen til Langesø, og at Gaarden har været bortforpagtet. Desuden havde han en Del paa Stald eller paa Græs hos Bønderne, især i Bjerregaard i Sallinge og i Majmosegaard i Hillerslev, og dertil kommer endnu adskillige, der var udlaante til mange af Gaardene.

En stor Del af Tiden har Gelskov været *bortforpagtet*. Fra 1667—69 til „Godfried Neander von Hohen Königsbergh“, „der Secre-

tarius“, som fra 1. Maj 1667 til 1. Maj 1668 havde Gaarden i Forpagtning for 450 Rdr., og det følgende Aar for 650 Rdr. Han kaldes ogsaa undertiden Hollænder eller Koforpagter som Forpagter af Køer og Græsning, Hollænderiet.⁵³ I Konsumtions- og Folkeskatsregnskaberne 1672 nævnes som Koforpagter Ditlev Evertsen, der har sin Broder Jacob hos sig. Ditlev Evertsen kom bort Philippi Jacobi (30. 1. Maj) 1672. Holsten holder Afregning med Jacob Evertsen ang. 66 Køer fra Majdag 1674 til Majdag 1675, for hvilke han skal give Holsten 330 Rdr.⁵⁴ I Tingbogen Oktober 1675 nævnes han ogsaa som Forpagter. Derefter kommer Kaptejn Bertram Reventlow, der i Konsumtions- og Folkeskatsregnskaberne 1677 nævnes som Forpagter paa Gelskov, og i Tingbogen 1678—80, undertiden som Forvalter. 1681 nævnes han som Forpagter paa Arreskov. Fra 1687 findes i Skattemandtaller og Kirkebog Navne paa andre Forpagtere.

Indtægter og Udgifter af Godset.

Vil man nu se paa, hvilke *Indtægter* Godset kunde indbringe, viser det sig at være ret vanskeligt at naa til en nogenlunde nøjagtig Angivelse, da der i Gelskovbogen ikke findes noget samlet Regnskab. Men tilnærmelsesvis lader det sig vel gøre. Hovedindtægtskilderne er den aarlige Landgilde, Udbyttet af Hovedgaardens Drift og af Skoven, samt Tiender. Værdien af Landgilden kan anslaaes til ca. 500 Rdr., hvad der vil stemme med en Omsætning af den samlede Landgildemængde, der er anført i Begyndelsen af Gelskovbogen efter Jordebogen, til den Pengeværdi, der findes angivet S. 387 for hver enkelt Slags Landgildeydelse. Spørgsmaalet bliver kun, hvor meget der er betalt af den skyldige Landgilde, da ret store Restancer ofte er blevet eftergivet. Af Restancelisterne ses det ogsaa, at en Gaard som Bjerregaard i Sallinge, der efter gammel Matrikel staar for ca. 25 Tdr. Hartkorn, skal svare en Landgilde, der bortset fra Smaaredselen har en Værdi af 44 Rdr., medens Værdien for Gaarde af omtrent den halve Størrelse angives til 20 Rdr., og for mindre Gaarde til ca. 10 Rdr. Derved naas der ogsaa op paa omkring 500 Rdr. Senere, da

Bøndergodset er blevet forøget, er Landgildemængden og Indtægten deraf ogsaa steget.

Ovenfor saas det, at Forpagtningsafgiften det første Aar beløb sig til 450 Rdr., det andet Aar til 650 Rdr. Det vil vel omtrent svare til den egentlige Indtægt af Hovedgaardstriften, men desuden kan der have været flere mindre Indkomster. Fra Skovene solgtes Tømmer, og et Sted skriver Holsten: „til Majdag 1669 solgt af Træ ialt for 60 Rdr.⁵⁵ Men Skovene kunde ogsaa føde et stort Antal Svin, og 1669 angives Oldenpengene for 263 Svin til 88½ Rdr.⁵⁶ Derved naas der op paa en samlet Indtægt af mellem 1000 og 1500 Rdr., maaske nærmest 1500.

Hvorledes ser *Udgifterne ud?* Der findes i Gelskovbogen en Fortegnelse over Udgift fra 1. Maj 1667 til 1. Maj 1668, der viser en samlet Pengeudgift af 563 Rdr.⁵⁷ Skatterne andrager her kun et forholdsvist lille Beløb, men senere stiger de voldsomt ved de mange nye baade ordinære og ekstraordinære Skatter, der bliver paalagt, saa de til Tider er den væsentligste Del af Udgifterne, og især under den skaanske Krig bliver det enorme Beløb. Saaledes 1678 ialt 990 Rdr., hvoraf Maanedsskatten alene andrager 457 Rdr.⁵⁸ Endnu 1682 er Skatterne oppe paa noget over 500 Rdr.⁵⁹ Med Forordningen af 1682 falder dette voldsomme Skattetryk bort. Men foruden disse Pengeudgifter var der en Mængde Fornødenheder, der betaltes med Godsets egne Frembringelser. For Varer, der var købt hos Købmændene i Købstæderne, betaltes der for en stor Del med Træ, Korn, Smør, Ost o. s. v. Det var Ting, Købmændene altid havde Brug for, og som var lette at afsætte. Ogsaa Haandværkerne blev tidt betalt paa denne Maade enten helt eller delvist. Naar f. Eks. Skomageren fra Odense bragte Fodtøj til Holstens Familie og Tjenestefolkene, kunde han blive betalt med Skind, Smør og Korn eller „med Ved og med Byg“. ⁶⁰ Dertil kommer det daglige Forbrug til Besætningen og i Husholdningen, der ikke blev indført i Regnskabet, og som dog vilde beløbe sig til en anselig Sum. Et enkelt Aar er der 4. Oktober slagtet 100 Gæs, 5. Oktober 22 Faar, 19. 13 Køer, 26. blandet 12 Tdr.

Mjød, 30. slagtet 60 Svin. Til de 12 Tdr. Mjød er der gaaet $4\frac{1}{2}$ Td. Honning, dette Aars Avl.⁶¹ Det bliver i Aarets Løb ikke Smaabeløb, der vilde bringe Udgifts- og Indtægtsposterne adskilligt højere op, hvis de blev talt med. Endelig kommer Lønninger til Folkene, der ikke er medtaget i det ovenfor nævnte Regnskab fra 1667—68.

Gaardens Bygninger.

Ligesom Holsten forbedrede Gaardens Jordtilliggende, forbedrede han ogsaa *Ladegaardens Bygninger*, saa det næsten kan siges, at han har bygget en helt ny Ladegaard. Fig. 1 viser en Plan over Gelskov fra 1782 efter et Kort i Matrikelarkivet, der igen er Kopi af Originalen i Arreskov Godsarkiv. Paa denne Plan maa Holstens Nybygninger være de 3 sammenbyggede Længer med Undtagelse af den bredere sydvestlige Halvdel af Vestlængen, der maa antages at være bygget før Holstens Tid, siden den ikke omtales i Gelskovbogen blandt hans Nybygninger. Den ses paa Fig. 3 længst tilhøjre og viser meget gammelt Tømmerværk. Indtil Branden 1912 kaldtes den den gamle Tærskelade. Bygningen længst mod Syd, der ligger helt for sig selv, er bygget ca. 1760 og kaldtes den nye Tærskelade. Det var en mægtig Bindingsværksbygning, hvoraf Gavlen ses længst tilvenstre paa Fig. 2. Om der tidligere har staaet en Bygning her, kan ikke ses. Af Holstens Bygninger kan dog kun en ringe Del have staaet til Branden 1912. Den nordlige smallere Halvdel af Vestfløjen, Hestestalden med Portgennemkørslen, Oreport, var blevet erstattet af en Nybygning vel i 1870erne (den ses ikke paa Fig. 3, der viser Ladegaarden set fra Indkørslen til Borggaarden). Af en Sammenligning af Planens Sydøsthjørne og Fig. 2, der viser Gaarden set fra Sydøst, fremgaar det, at her maa være sket Forandringer efter 1782. Paa Planen gaar den østlige Længe ikke helt hen til den nye Tærskelade, som den gør paa Fig. 2, hvor begge Gavle næsten støder sammen (der skal dog have været en smal Gennemgang), og desuden ligger Østlængen paa Fig. 2 en Husbredde længere mod Øst end paa Planen. Østlængen maa derfor efter 1782 være blevet ombygget og

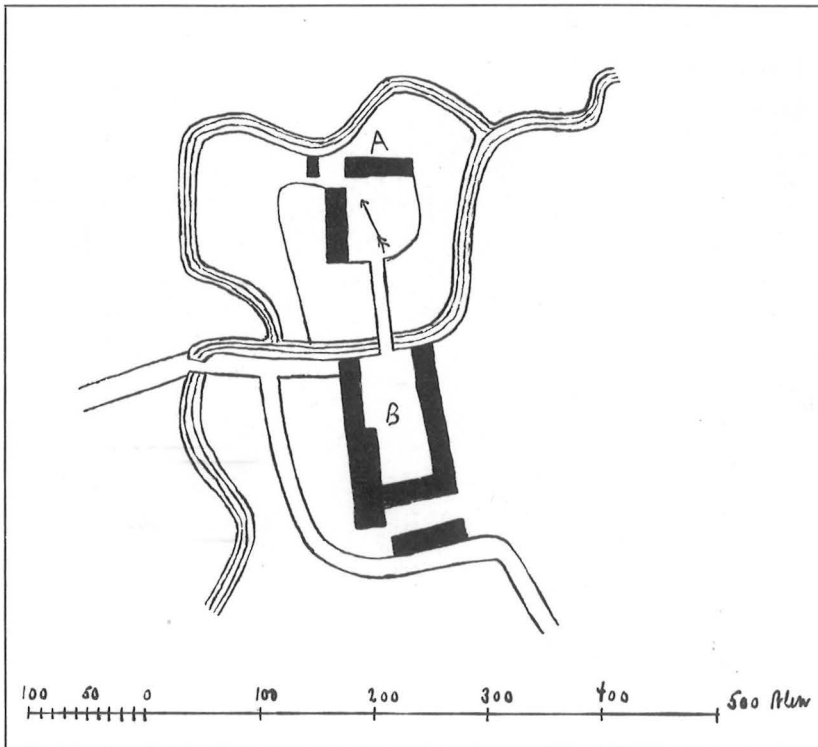

Fig. 1. Situationsplan af Gelskov 1782. Efter Original i Matrikelskontoret.
A. Borggaarden. B. Ladegaarden

derved flyttet en Husbredde længere mod Øst og forlænget hen til den nye Tærskelade.⁶² Tilbage af Holstens Bygninger indtil Branden 1912 bliver da kun Tværbygningen mellem Vest- og Østfløjen, der ses i hele sin Længde i Baggrunden paa Fig. 3.

Det er denne Tværbygning, hvorom Holsten 11. Juni 1671 akkorderer med Lars Nielsen, „dasz er Mihr den Stall im vorwerck zwischen der scheune vndt den andern Kuhestall soll vollentkommen zurecht machen“ (Stalden i Forværket mellem Laden og den anden Kostald skal han bringe fuldstændigt i Stand), hvortil han skal have de Folk, han har Brug for.⁶³ Udtrykket „fuldstændigt bringe i Stand“ kan betyde en Restavrering, en Ombygning, men det kan maaske

Fig. 2. Gelskov Ladegaard før 1912, set fra Sydøst

ogsaa betyde en helt ny Bygning. Det maa være den Stald, som senere kaldes Øksenladen og i nyere Tid er blevet brugt til Ungkreaturer.

Først omkring 1680 begynder de rigtig store Byggearbejder. I Juni Maaned dette Aar køber Holsten i Faaborg en Del Tømmer fra Gotland,⁶⁴ som maaske er til dette Brug. Der begyndes med „Stalden hen til Porten“ paa 27 Fag, og paa den anden Side Porten bygges endnu 8 Fag „hen til Aaen“.⁶⁵ Maaske har Aaen paa denne Tid gaaet Syd om Borggaarden eller maaske baade Syd og Nordvest om (Fig. 1). Bygningen er rimeligvis rejst 1680, eller maaske 1681. Med Tømreren holdes der Afregning i September 1681. De 27 Fag har kostet 180 Rdr., de 8 Fag til Aaen 56 Rdr., og yderligere er der medgaaet 10 Rdr.

Tømreren er Jens Møller i Gelskøvs Mølle, ved det nuværende Erikshaab. Han havde fæstet Møllen 1678 og udførte meget Tømrerarbejde for Holsten i de følgende Aar. Det er maaske om ham, det endnu fortælles der paa Egnen, at da de skulde bygge Ladebygning-

Fig. 3. Gelskov Ladegaard før 1912, set fra Opkørslen til Borggaarden

gen paa Gelskov, bad Tømreren først om Træ til Naglerne, hvorover Herremanden blev forskrækket og ikke turde lade ham bygge videre. Først da han ved et Mesterhug havde vist sin Duelighed, fik han Lov til at fortsætte Arbejdet.⁶⁶

Hvis denne Bygning er Hestestalden, skal den have været den nordlige smallere Del af Vestlængen. Der bliver dog den Vanskelighed ved Anbringelsen her, at de 27 Fag hen til Porten og de 8 Fag paa den anden Side hen til Aaen vilde give en saa lang Bygning, at der ikke vilde blive Plads til den. Afstanden fra den gamle Tærskelades Nordgavl hen til Aaen eller Voldgraven var ikke saa stor, og den senere Staldbygning, der gik helt ud til Voldgraven, var adskilligt kortere end Holstens Bygning maa have været.*)

*) Ifølge en Brandtaksation fra 1777 er den nordlige Halvdel af Vestlængen dog paa 21 Fag og er indrettet til Staldrum og Udkørsel i Lykkerne, og i en Taksation fra 1793 angives den at have været 62½ Al. lang.

Hvor kan den da have ligget? I et Syn paa Gelskov 1698⁶⁷ nævnes det Staldhus imod Hestehaven, hvor 19 Spiltov er brøstfældige. Dernæst Øksenladen samt Kohuset, Tærskeladen, der er i god Stand, Forpagterens Have bag Tærskeladen og Hestehaveporten. Dette Staldhus imod Hestehaven kunde være Stalden hen til Porten paa 27 Fag med de 8 Fag paa den anden Side hen til Aaen og saaledes beliggende, at det laa Øst for og parallelt med Planens Østlænge. Her vilde der være bedre Plads til den lange Bygning end i Forlængelse af den gamle Tærskelade. I saa Fald har Bygningen ikke været Hestestald og maa være afbrudt inden 1782.

1681 bygges den nye Kostald. Det er paa Planen den lange Østfløj. Den maa være paa 44 Fag, da der bruges 45 Bjælker, 90 Sparretræer og 45 Hanebjælker. Noget Regnskab over, hvad det hele har kostet, findes ikke, men med Mads Tækkemand er der truffet Aftale om hvert Fag paa begge Sider for 8 Skilling.⁶⁸

Endnu omtales en Nybygning, „min nye Stald“ paa 10 Fag, og et andet Sted findes en Fortegnelse over, hvad den nye Stald har kostet.⁶⁹ Det maa rimeligvis være den samme Bygning, der omtales de to Steder, da det anvendte Tømmer i Fortegnelsen passer til 10 à 12 Fag. Men naar den er bygget, kan ikke ses. Hvis denne Bygning er Hestestalden, maa den være den smallere nordlige Del af Vestlængen, og den hvorom Holsten skriver: Stalden paa Gelskov skal være 10 Alen mellem Stolperne, 4½ Alen fra Stenene til Underdelen af Bjælkerne, Hesterummet 4 Alen langt og 2 Alen bredt imellem Pillerne.⁷⁰

Vilde man nu spørge, om det var nødvendigt med saa stort Staldrum til de faa Heste, der syntes at være paa Gelskov, og om der ikke alligevel har været flere, og hvor er Hestene kommen fra til „min Plov“, som er omtalt i det foregaaende, der skulde dog 6 à 8 Heste til at trække en Hjulplov, saa er der ganske vist foran for et enkelt Aar (1674) blandt Gelskavs Besætning nævnt 22 Heste, men der ud over findes der ingen nærmere Oplysninger.

Hovedbygningen synes Holsten ikke at have rørt ved. Et Sted om-

tales det brogede Kammer, som Maleren i Faaborg skal male for 16 Rdr. og 1 Td. Malt. Et andet Sted „die schlagende Kloche von meiner Vhr“.⁷¹ Og i Skattemandtal 1688 opgives 7 Ildsteder.

Gaardens Haver.

Men hermed er det dog ikke Slut med Holstens Arbejde paa at bringe Orden tilveje. Ogsaa *Haverne* udenom Bygningerne havde hans store Interesse. I Oktober 1667 har Matthias Böckman hjembragt til Gelskov 84 Stykker Æble-, Pære- og Kirsebærtræer. I Februar 1668 anskaffes yderligere 52 Træer fra Hamborg, der koster 24 Rdr., om Foraaret samme Aar Træer fra Sønderborg og Nordborg for 12 Rdr., og i Oktober køber Matthias Böckman 86 Træer i Hamborg for 36 Rdr. 1671 faas 18 Kirsebærtræer fra Lübeck foruden Prydplanter, deriblandt 200 „Proving Rosen“.⁷² 1674 og 1681 bliver der indkøbt Frø til mange Slags Havesager i Lübeck, Faaborg, København og andre Steder. Sidstnævnte Aar faas ogsaa en Del Urtefrø, bl. a. fra Hr. Morten i Hæsinge,⁷³ der var „en god Havedyrkere, som han paa Stedet har ladet se“.⁷⁴ Der indkøbes stadig flere Frugttræer. I Foraaret 1678 fra Hamborg 20 Æble- og 20 Pæretæer foruden 2 Abrikostræer, og om Efteraaret hentes 36 Kirsebærtræer. Endelig 1679 henter Matthias i Lübeck en lang Række baade af Frugttræer, Prydtræer og Prydplanter, og Holsten selv medbringer 1680 en Del Frugttræer fra Gereby i Holsten, hans Svigerforældres Gaard.⁷⁵

At denne Mængde Frugttræer og Havesager vilde indtage en ret betydelig Plads og maatte føre til Udvidelse af den gamle eller Anlæg af en helt ny Have, synes indlysende. Der tales derfor ogsaa i Tingbogen fra 1678 om „den nye Abild Have, som næst forleden Aar blev anlagt ved Gielschou“.⁷⁶ I et Syn 1688 paa Haverne ved Gelskov og paa Gartneren Mathis Urtegaardsmands Hus i Sallinge hedder det: „Haverne paa Gielschou findes forsvarligen vel anlagt.“ Derefter skelnes der mellem Haven eller Haverne (paa begge Sider af Opkørslen til Borggaarden), Abildhaven bag Tærskeladen og

Urtehaven. Omkring Haven (Haverne) er der Stakitværk, og omkring Abildhaven og Urtehaven Gærder, der skal istandsættes.⁷⁷ I et andet Syn 1698 staar der: „Frugt Havernes Hegn findes hegned med nye og gamle Stakitter udi gode savskaarne Fødder paa begge Sider fra Broen og op til Borregaarden, hvilke Stakitter er ophugget af adskillige Slags Træ. Forpagterens Have bag Tærskeladen findes hegned paa Grøft, dog vil Grøft dybes og paa nogle Steder med Gærdsel hjælpes. Nok synede de Frugttræerne, og fandtes udi bemeldte Forpagters Have 71 Træer af adskillige Slags Frugt, og fandtes i samme Have et Moreltræ eller Kirsebærtræ afhugget. Udi Klokkehaven syntede og fandt de iligemaade store og smaa af alle Slags Træer 63. Udi den Have uden for Hestehaveporten fandtes 11 Abild Træer“.⁷⁸ I Gelskovbogen omtales det, at der 1668 er betalt Graveren 20 Mark for at grave Grav om Haven, ligesom der er bekostet Stakitværk, vel ogsaa til Haven.⁷⁹ Sammesteds findes en Fortegnelse fra 1672 over, hvem der skulde arbejde i Haven i Ugens Løb. Mandag: Matz Sude. Tirsdag: Lars Petersen i Sallingen, Lars i Hørup. Onsdag: Ole Linde. Torsdag: Albrecht, Jurgen Schomager. Fredag: Jens Ericksen, Christen i Hillerszløff. Lørdag: Jens Ericksen, Christen i Sallingen.⁸⁰ Om Interessen for Havevæsenet vidner maaske ogsaa „dasz grosze Gartenbuch“, der 1681 blev bragt til Gelskov.⁸¹

Tjenestefolk.

Paa en Gaard af Gelskovs Størrelse maatte der holdes adskillige *Tjenestefolk*. Og selv om der kun holdtes faa mandlige, maatte der til det daglige Arbejde i Hovedbygningen og ved Malkningen kræves et ikke ringe Antal kvindeligt Tyende. Af Gelskovbogen og Skattemandtallerne kan det ses, hvor mange der var til de forskellige Tider, og hvad de hed. 1. Januar 1673 holdtes følgende Karle: Mathies Gartner, Michel Ladefoged, Mogens Skytte, Johan Hintz, Knud Røgter, og af Piger: Abigael Fruens Pige, Abigael Fadeburspige, Ursul, Kirstin Amme, Margrete Kokkepige, og ved Kørerne som Malkepiger Maren, Caren, Catrine og Bodild.⁸² Flere af dem er der

i mange Aar, saaledes Mathies Gartner, der andetsteds kaldes Mathies Böckman, og Johan Hintz, der var Kusk. Disse to er sikkert kommen med hertil fra Holsten,*) de besørger Ærinder til Lübeck og Hamborg, og en enkelt Gang (i Tingbogen) udtrykker Johan Hintz sig paa Tysk. Senere, da Børnene skal modtage Undervisning, bliver der antaget en Hoffmester, en Lærer. Fra flere Aar er der Regnskaber over Folkelønnen. Johan Hintz og Mathies Gartner faar hver 20 Rdr. om Aaret, Ladefogden 16. Pigerne faar Halvdelen eller noget mindre. Lønnen synes at blive udbetalt, naar Folkene havde Brug for Penge. Naar f. Eks. Skomageren kom med Fodtøj til dem, blev det betalt af Holsten og trukket fra i Lønnen. Eller de fik udbetalt 1 Rdr. eller et Par Mark, naar de f. Eks. skulde til Barnedaab eller om Sommeren i Juli Maaned til St. Knuds Marked i Odense. Det var især Pigerne, der tog ind til St. Knuds Marked, formodentlig en af Sommerens store Fornøjelser.⁸³

Naar man gaar ud fra, at der tillige var adskillige Hovbønder enten i Gaarden eller i Marken, og at der jævnligt kom Haandværkere eller andre til Gaarden, var det ikke saa faa Mennesker, den Holstenske Familie havde omkring sig.

Herskabet og dets undergivne.

Hvorledes kan vel Forholdet have været mellem Herskabet og dets undergivne? Gelskovbogen synes at vise, at Holsten har været en god og human Husbond, men ogsaa Hillerslev Sogns Kirkebog vidner om, at der har bestaaet et godt Forhold mellem Herskabet og Bønderne. Ikke saa sjældent staar der ved en Barnedaab hos en af Bønderne: Velbaarne Fruen paa Gelskov bar Barnet. Det er især i Tiden fra 1672 til 1684, indtil Overtagelsen af Langesø, da Herskabet nu op-

*) Denne Antagelse bestyrkes ved, at Mathias Böckmann havde to Farbrødre, der ejede Gartnerier i Lübeck og Hamborg, efter Meddelelse fra Oberstløjtnant R. Faber, København, der ligesom „Den tappre Landsoldat“s Digter Peter Faber direkte nedstammer fra Mathias Böckmann og dennes Søn Christian Frederik, der var Smed og boede i Sodinge ved Ringe. Navnet Faber (Smed) antog Slægten i 1775 og nærmest følgende Aar.

holder sig mindre paa Gelskov. 1672 staar der i Kirkebogen: Dmca Lætare var Mogenz Eyllersz: Soldat i hillerszløff, hansz barn Kiersten Christnet. Velb: Fruen paa Giellschouff fr: Ide Ratlou bar barnet. — 1678: Vor Herris Christi Himelfardtz dag som var den 9 May var Jens Christensz Smeds barn Gregers Christned i Salling bar Ampmand Inden fru Idde Radtlow barked karelle fadere Adolff hans von holsten till gielschou Captein Revenklou forpacter paa gaarden . . . Til andre Tider er det Jomfru Øllegaard paa Gelskov, der bærer Barnet, en Søster til Fru Ide Rathlau. Eller engang 1690 Holstens Broderdatter: Jomfruen paa Langesøe Cathrine Øllegaard bar barnet, der kom til at hedde Margrete Øllegaard. Flere Gange er det en af Pigerne paa Gelskov, der er Gudmoder, eller en eller flere af dem er blandt Fadderne. Saaledes 1673 d. 25. Søndag efter Trinitatis, da Mads Pedersen i Sallinge hans Barn Karen blev kristnet: velbyrdige Jomfru Øllegaard Ratlou bar barnet VII aff Giellschouffs piger fadere først gamell Abigael Nielsdaatter, dernæst fruensz egen pige Anne Lisebet 3 Knipling pigen Idde N 4 Spindepigen Ane Maartensdaatter 5 storre Catrinne 6 lille Catrine Jørgensdatter 7 Ane Jensz smidsz i Sallinge. 1690 findes blandt Fadderne Skolemesteren Manasa paa Gelskov. At et Barn kan komme til at hedde Adolf Hans, Ide Øllegaard eller som ovenfor Margrete Øllegaard vidner maaske ogsaa om en vis Hengivenhed for Herskabet. Fra 1685 er det Maren Hr. Mortens i Østerhæsing, der overtager Hvervet som Gudmoder, naar det skal være særlig højtideligt.

*

*

*

Paa mange Steder i Gelskovbogen findes ved Begyndelsen af en Indførsel nogle Bogstaver, som straks ikke synes at give nogen Mening. Ved en nærmere Betragtning viser det sig, at de danner Forbogstaverne til et Ønske eller en Bøn om, at det Holsten nu begynder paa maa lykkes, eller en Tak for, at det er lykkedes. Saaledes skriver han: Ao 75 den 12 Augusti G G J G Rogken geschlagen ins Newe feldt (høstet Rug i Nymarken 12. Aug., Gud give i Naade!). Ao

85 d 19 Juny I G N angefangen grasz zu schlagen (i Guds Navn begyndt at slaa Græs). Eller han skriver Ordene helt ud: Ao 76 den 14 Febr. gott gebe zu glücken in wester Vhren anfangen zu falgen auf dem berge vndt vnten (14. Febr., Gud give Lykke dertil, begyndt at pløje i den vestlige Ore paa Banken og nedenfor). Ao 83 durch Gottes Gnade folgendes Eingeärndtet (ved Guds Naade indavlet følgende). Efter at Rugen er saæt 1685: Gott gebe Seinen Segen dazu (Gud give sin Velsignelse dertil).⁸⁴ Det er den Stemning, hvori Adolf Hans von Holsten er gaaet til sit Arbejde, og det er vel ogsaa i den Stemning, det lykkedes ham at sætte Skik paa Gelskov.

NOTER OG HENVISNINGER

Skøde- og Pantebog = Fynbo Landstings Skøde- og Pantebog.

Tingbog = Salling Herreds Tingbog. — G.B. = Gelskovbogen.

¹) Landsarkivet for Fyn. Pakken: Grevskabet Muckadell. Adkomster, Domme, Retsakter m. m. Brobygaard 1774. Gelskov 1477—1863. Ølstedgaard 1630—1783. — ²) Skøde- og Pantebog V 157. — ³) do. VI 27. — ⁴) *Gelskovbogen*. Paa den første beskrevne Side i dette Haandskrift findes nogle Optegnelser fra 1656, hvis Indhold viser, at de maa være skrevne paa Gram, i Sønderjylland. Skriften er den samme, som findes paa S. 399 eller den sidste beskrevne Side i Bogen. Dette tyder paa, at Gelskovbogen maa være kommen fra Gram til Gelskov. Men hvem har skrevet disse Sider? Naar man ved, at Adolf Hans von Holstens første Hustrus Forældre ejede Gram, og at hendes Fader allerede var død paa det paagældende Tidspunkt, kunde det ligge nær at antage, at det er hendes Moder, Catharine Hedevig von Podewils, f. Ahlefeldt, der har indført Optegnelserne. I Hans Schacks († 1676) Privatarkiv i Rigsarkivet findes blandt indkomne Breve P—Q under Pudewils 2 Breve fra hende daterede Gram ^{29/11} 1661 og Haderslev ^{16/3} 1664, der begge viser ganske den samme Skrift som Gelskovbogen paa de to nævnte Sider. Der er da ingen Tvivl om, at det er Holstens Svigermoder, der har ejet Bogen, og at den oprindeligt har været bestemt til anden Brug, før den kom til Gelskov og blev brugt som Regnskabsbog. — ⁵) Skøde- og Pantebog IV 73. — ⁶) do. XI 88. — ⁷) G.B. 175 ff. — ⁸) G.B.s Jordebog. — ⁹) Skøde- og Pantebog IV 65, IV 65—66. — ¹⁰) do. V 42. — ¹¹) do. VII 53. — ¹²) Skøde- og Pantebog VII 102. — ¹³) do. VII 148. — ¹⁴) do. VII 266. — ¹⁵) do. VII 269. — ¹⁶) G.B. 175 ff. — ¹⁷) G.B. 96 ff, 101 ff, 139—53. — ¹⁸) Tingbog 1675, Bl. 140b—1a, 145b—6a. — ¹⁹) G.B. 335. — ²⁰) Nyborg Amts Kontributionsregnskab 1687.

Bilag Litr. 2. — ²¹) do. 1688. Dokumenter Litr. G. Nr. 4. — ²²) do. 1689. Nyborg Amts Penge Contributions Regenschab 1689. — ²³) Indlæg til Deliberationsprotokol ¹⁰/₂ 1691, Adolf Hans v. Holsten. — ²⁴) Indlæg til Fynske Register 4/9 1694. — ²⁵) Skøde- og Pantebog IX 60. — ²⁶) Fynske Register 4/9 1694, Nr. 41. — ²⁷) Dansk (og norsk) Assignationskontors kgl. Resolutioner og Reskripter 1680-1719. — ²⁸) Skøde- og Pantebog X 234. — ²⁹) Nyborg Amts Kontributionsregnskab 1695, I. Halvaar, Bilag Nr. 4. — ³⁰) Skøde- og Pantebog X 560. — ³¹) Se Fynske Aarbøger S. 259 ff. — ³²) G.B. 164. — ³³) G.B. 229. — ³⁴) G.B. 290. — ³⁵) G.B. 293. — ³⁶) G.B. 295. — ³⁷) G.B. 297. — ³⁸) G.B. 301. — ³⁹) Tingbog ²⁷/₈ 1670. — ⁴⁰) Tingbog ²⁴/₁₀ 1674, ⁶/₁₁ 1675, ²²/₇ 1676. — ⁴¹) Tingbog ¹³/₃ 1675. — ⁴²) do. ⁷/₄, ²¹/₄ 1677. — ⁴³) do. ¹/₅ 1686. — ⁴⁴) do. ²/₁₁ 1678. — ⁴⁵) do. ¹¹/₃ 1671, ²⁶/₄, ¹⁰/₅, ¹⁷/₅ 1679, ²⁰/₃, ³/₄, ¹⁵/₅ 1680. — ⁴⁶) do. ²⁴/₅ 1679. — ⁴⁷) G.B. 79-80, 84-89, 253-59. — ⁴⁸) Tingbog ⁶/₈ 1681. — ⁴⁹) G.B. 257. — ⁵⁰) G.B. 45-46, 94, 97. — ⁵¹) G.B. 107. — ⁵²) G.B. 47. — ⁵³) G.B. 51. — ⁵⁴) G.B. 59. — ⁵⁵) G.B. 55. — ⁵⁶) G.B. 56. — ⁵⁷) G.B. 71. — ⁵⁸) G.B. 198. — ⁵⁹) Nyborg Amts Kontributionsregnskab 1682. — ⁶⁰) G.B. 321, 340. — ⁶¹) G.B. 203, 254. — ⁶²) En nu 83-aarig tidligere Daglejer paa Gelskov siger, at Tømmerværket i Østlængen var for frisk til, at det kunde have været meget gammelt. — ⁶³) G.B. 105. — ⁶⁴) G.B. 199. — ⁶⁵) G.B. 41, 60, 236. — ⁶⁶) „Fynsk Hjemstavn“ 1938, S. 95. G.B. 236, 287, 339. — ⁶⁷) Tingbog ¹¹/₅ 1698. — ⁶⁸) G.B. 108, 61. — ⁶⁹) G.B. 197, 42. — ⁷⁰) G.B. 263. — ⁷¹) G.B. 60, 204. — ⁷²) G.B. 71, 93. — ⁷³) G.B. 249-50. — ⁷⁴) Rostgaard 18 Fol. — ⁷⁵) G.B. 186. — ⁷⁶) Tingbog ²²/₆ 1678. — ⁷⁷) do. ¹³/₁₀ 1688. — ⁷⁸) do. ¹⁶/₅ 1698. — ⁷⁹) G.B. 71. — ⁸⁰) G.B. 94. — ⁸¹) G.B. 368. — ⁸²) G.B. 392. — ⁸³) G.B. 133-38. — ⁸⁴) G.B. 80, 257-59.